له پەراوێزی گفتوگۆیەکی ڕۆمانەوانیدا

حەمەکەریم عارف

"١"

ڕۆمان ، له بنەڕەتا هونەرێکی ڕۆژاواییە، لەوێندەر سەری هەڵداوەو گەشەی کردووەو پەرەی سەندووە. یانی بە شێوەیەکی گشتی، شەقڵ و هزرین و دیدو نۆڕینی ڕۆژاوایی لە خۆگرتووە.بەڵام وردەوردە بەدەم بڵاوبوونەوەو لق وپۆ هاویشتنی شارستانییەتی ڕۆژاواوە، پەڕیوەتەوە بۆ سەرانسەری دنیا و لە جیهاندا چاوی لێکراوەو لاسایی کراوەتەوەو برەوی سەندووەو ڕەواجی پەیدا کردووە ، که ئەم دیاردەیە زۆر به درەنگەوە گەییوەتە کوردەواری.بۆیە هەر هەموو ئەو تەکنیکەی له ڕۆمانی کوردیدا بەکار دەبرێت، تەکنیکی ڕۆژاواییە، جا لێرەدا ڕۆماننووسی کورد، لەسەرێتی،نەفەسی خۆی بەو بابەت و تیمانە ببەخشێت که بەشێوەیەکی چیرۆکڤانی و ڕۆمانەوانی کاریان لەسەر دەکات. واتە خوێندنەوەی هونەریی تایبەتی خۆی بۆ بابەتەکە هەبێت، چونکه ژیان لەسەرانسەری دنیادا پڕە له بابەتی حازرو ئامادە، ڕەنگە بابەتەکان له زۆر شوێنی دنیادا لە یەك بچن، بۆیە گرینگ ئەوەیە بە شێوازی تایبەتی خۆت بابەتەکە بگۆڕیت بۆ تیمەو مۆرکی خۆتی پێوەبنەیت و لە ئەنجامدا به ناسنامەی کوردی بەشداری لە بەرهەمهێنانی ڕۆمانی جیهانیدا بکەیت..

"٢"

قارەمان، لە زۆربەی ڕۆمانی کوردیدا زۆر بێ نموودە، زیاتر شێوەو بیچم وسیمای سێبەری مرۆڤیان هەیە تا خودی مرۆڤ، زیاتر گوتیار یان نووسەر گیانیان وەبەر دەخات تا بە خۆیان و بەدەم ژیانەوە- ژیانی ناو دنیای ڕۆمانەکە- شەخسییەت پەیدابکەن و وەکو ڕەمزی مرۆڤی سەردەمی خۆیان بە گوێرەی باری دەروونی و هزرینی سەربەخۆی خۆیان و بە پێی پێگەی کۆمەڵایەتی و مرۆڤانی خۆیان ڕەفتاربکەن و شێوەو سیما پەیدا بکەن..

"٣"

ڕۆمانی کوردی زیاتر بایەخ بە عومومیاتی ژیان و چارەنووسی گشتی مرۆڤ دەدات، کەمترین بایەخ بە ژیانی ڕۆژانە و کاروبارە ئاسایی و دەردو ئازار و لەزەتە هەنووکەیی و لەحزەوی و خەم و شادیە تیژتێپەرە زندووە مرۆڤانییەکان دەدات. ساتە زندووە مرۆڤانییەکانی بۆ ناخرێتە چوارچێوەی هونەرەوە.ئەمە زیاتر شەقڵی ڕاپۆرکاری بەسەردا زاڵ کردووە. ئیدی ڕاپۆرکاری بە هەموو لایەنە کۆمەڵایەتی و سیاسیەکانییەوە..

"٤"

ڕووداو یان گرێ لە ڕومانی کوردیدا، زیاتر تاکڕەهەندی و تاکمەودایە. دەگەڵ یەکەم خوێندنەوەدا ئەفسوون و سیحرە هونەرییەکەی بەتاڵ دەبێتەوە و ڕاڤەو شرۆڤەی هەمەجۆرو فرە لایەن هەڵناگرێت و ڕووداو یان گرێ (عیللیەت) هێندە کزو لاوازە لە نرخی نەبوودایە.مەترسی

ئەمەش لەوەدایە کە خوێنەر لەسەر خوێندنەوەی سەرڤەسەرڤەو سەتحی ڕادێنێت. ریڕەوی ئەو ڕووداوانەی کە لە ڕۆماندا ڕوودەدەن زیاتر ئاسۆییە تا ئەستوونی بێت. ئەم حاڵەتی ئاسۆییە، زیاتر ڕووداو و دیاردە سەرڤەسەرڤە و سەتحییەکان لە خۆ دەگرێت. دەرەقەتی دیاردەو ڕووداوە ئالۆز و دەروونییەکان، دەرەقەتی ساتە زیندووە مرۆڤانییە تیژتێپەڕەکان، گۆڕانە کوتوپڕە جیوەییەکان نایەت و ئیدی دەقی ڕۆمان ئەو ژیانە هونەرییە پەیدا ناکات کە جاویدانی پێ ببەخشێت.

"٥"

لە ڕۆمانی کوردیا، بە زۆری کاراکتەر بێ نموود و کەم نموودن. لەبری ئەوەی نوێنەری خۆیان بن وەکو تاك، هەمان ئالۆزی، دینامیکییەت و زیندوویەتی تاکیان هەبێت، زیاتر وەکو نوێنەری توێژێك یان دەستەیەك یان سینفێك ڕەفتار دەکەن و بیردەکەنەوە و لە هەر هەستێکی هەڤدژی، پڕگومانی و دوودڵی بە دوورن. زیاتر ڕۆبۆت ئاسان تا بەشەری زیندوو بن.کاروکردەوەیان لە هەر ئیرادەیەکی ئازاد خاڵییە .. ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئافەتی کوشندەی فرە دەنگییە، کە فرە دەنگی مەرج و سیمایەکی زەقی ڕۆمانی پوختەیە.. خوو وخدەیان، ڕەفتارو ئەتواریان، لایەنی سستی و لاوازیان، توانای ئەخلاقیان، دیدی جڤاکی و سیاسیان بۆ خوێنەر و لای خوێنەر نائاشکراو ناخوییە. یانی بەکورتی و کرمانجی بوونیان بوونێکی تاکڕەهەندییە، لە جیاتی ڕوو بە ڕووی ژیان ببنەوە، لە ژیان هەڵدێن. خۆیان لە ژیان دەدزنەوە، یانی هیچ تایبەتمەندییەکی تاکی چالاك و چەلەنگ و زیندووی تیا نییە. زیاتر لە ڕوانگە و نۆڕین و دیدی گوتیار یان نووسەرەوە پێگەیەك پەیدا دەکەن ..کاراکتەر زیاتر ژیانی لێبارکراوە، تا لە جەرگەی ژیاندا وەکو ڕەگەزێکی هەرە کارای ژیان ، ژیان بجەڕبێنێت، ژیان بگۆڕێت، بەدەم جەڕباندنی ژیانەوە هەر هەموو هەستە مرۆڤانییەکانی، بە چاك و خراپەوە، بە ئەرێنی و نەرێنییەوە، بەرجەستە ببێت. کاراکتەر لە ڕۆمانی کوردیدا، بە زۆری بەو جۆرە مامەڵە لە تەك ژیاندا دەکات کە ژیان ئەمانەتێك بێت، وەکو خۆی بێ هیچ دەسکارییەك بیگەیەنێتە جێ، چونکە بەلای ئەوەوە وەکو دەڵێن خیانەت بە ئەمانەت کاری نەکردەنییە. بۆیە هیچ هەوڵێکی گۆڕانکاری و کەشفکاری لە لا نابینرێت. ئیدی کاراکتەر ناژی، ژیان ناجەڕبێنێت، تەنیا ڕۆژ بە ڕێ دەکات وتەمەن دەقەتێنێ و هیچ ئیرادەیەکی ئازادی نییە، لە سنوورێکی زۆر تەنگدا دەسوڕێتەوە، بە ڕەوش و ڕەوتی ڕۆتینی ژیان قاییلە و لە جیاتی قاڵبە دەقگرتوو و ڕۆتینییەکانی ژیان بشکێنێت، خۆیشی بە هەر هەموو کەڵکەڵەو وخولیاو خەم و پەژارەو و ئەندێشەکانییەوە، لە قاڵبی ژیان دەدات، لە جیاتی لە هەلومەرجە نالەبارە مرۆڤانییەکان یاخی بێت، خۆی دەگەڵیاندا دەسازێنێت و لە دوا ئەنجامدا ناگات بە ناسنامەی فەردی و فەردانییەت پەیدا ناکات.. لە کاتێکا من پێموایە ڕۆمان مێژوویەکی هەرە هونەریی تایبەتمەندییە فەردییەکانە، نەك مێژووی عموومیاتە جڤاکی و سیاسییەکان..

"٦"

هەڵبەتە زمان و شێواز لە ڕۆماندا بایەخی تایبەتیان هەیە، بە تایبەتی بۆ ڕاکێشانی سەرنجی خوێنەر..دیارە ڕوونی و ڕەوانی وسخی و سفتی و بتەوی زمان و تازەیی و زیندوویەتی شێواز

به هەردوو باری ئاسۆیی و ئەستوونیدا، جوانی و دڵگیری بە دەقی ڕۆمان و پرۆسەی چیرۆکڤانی ڕۆمان دەبەخشن. بۆیە ئەم مەسەلەیە لە زۆر ڕۆمانی کوردیدا بایەخی پێدراوە و ئەوەندەی زمان و شێواز مایەی سەرنجە و خوێنەر بۆ خوێندنەوە ڕادەکێشێت، گرێ و کاراکتەر و بونیاد و دەقی ڕۆمانەکە، خوێنەر ڕاناکێشێت..

"٧"

ڕۆمانی کوردی بە زۆری فرە لق و پۆپ نییە، قەوغا و قەرەباڵغ نییە، لە شارێکی جەنجاڵی فرە جم و جوڵ و فرە ڕووداوێن هەڤدژ و دیاردەێن لێکدژ ناچێت کە ناکۆکی و وردە ناکۆکی و کێشماکێشەکانی ژیانی ڕۆژانە بنوێنێ، زیاتر لە گوندێکی چکۆلەی ئارام و تەباو کەم دانیشتووان وبێ ڕووداوی وەرچەرخانساز دەچێت. بۆیە زۆربەی ڕۆمانی کوردی سادەو تاکڕەهەند وکەم ڕەهەند و ئاسۆیی و کەم هەورازو نشێوە، ڕێڕەوی ڕووداوەکان، پێشوەختە نەخشەی بۆ دانراوە، بەرەو ئەو کۆتاییە دەڕۆن کە خوێنەر چاوەڕوانی دەکات، خاڵییە لە هەر ڕێکەوت و شتێکی چاوەڕوان نەکراو غافڵگیری..ئەوەندە جددیە بە چراوە بۆ تەنزێك ، شۆخییەك بگەڕێی مەگەر بە دەگمەن، دەنا نایدۆزیتەوە..کاراکتەرەکان هەر هەموویان خەڵکانی ماقووڵن، وەکو ئەوەی لە ژیانی کوردەواریدا، خەڵکی ناماقووڵ و بێ شەخسییەت لە بنی نەبێت. هەر بۆیەش بە دەگمەن ڕووداوی نائاسایی و چاوەڕوان نەکراو بەدی دەکرێت..هەڵەو هەرزەیی، لێبۆکبازی، تەنز، کارێن کۆمیدی بە دەگمەن لە ژیانی کاراکتەر و قارەمانانی ڕۆمانی کوردیدا بەدی دەکرێت..

"٨"

بە هەرحاڵ ڕۆمانی کوردی، وەکو بزوتنەوە، زیاتر لە ئاخرو ئۆخری دەیەی هەشتایەکانی سەدەی بیستەمەوە زەق بووەتەوە، ئەگەرچی پێشتر لە دەیەی بیستەکان و سییەکانی سەدەی ناڤبریدا هەندێ هەوڵی کەم و پەراگەندە لێرەو لەوێ، لەم پارچەو لەو پارچەی کوردستاندا هەن..بەڵام شەقڵی بزووتنەوەیەکی ڕۆمانەوانییان وەرنەگرتووە..ڕۆمانی کوردی بە شێوەیەکی گشتی لە کاریگەریی شارستانییەت و فەرهەنگ و کەلتوور و ئەدەبیاتی ڕۆژاواییی بەدەرنین..و حاڵی حازر لە هەوڵی بەردەوامدایە، لە نێوان هەوڵی ناکام و هەوڵی باش و سەرکەوتوودا ئەم پێ و ئەو پێ دەکات..بەڵام دەبێ ئەوەش بگوترێ ئەو ڕۆماننووسانەی کە ئاشنایەتیان دەگەڵ کەلتوورو فەرهەنگی ڕۆژاواییدا زیاترە، هەوڵە ڕۆمانەوانییەکانیان تا ڕادەیەك گەشتر و پوختەترە.. هەڵبەتە زۆر گرینگە ڕۆماننووسی کورد، شێوەی نۆڕینی کوردی بۆ بابەتی ڕۆمانەکەی هەبێت..بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە ڕۆماننووس بێت ڕاپۆرێکی حیکایەتامێز یان حیکایەتێکی وتارئاسای بێ ڕۆح و گیان، بە ناوی ڕۆمانەوە پێشکەش بە خوێنەر بکات. چونکە ڕۆمان هەوڵێکی فیلیڤانی کەشفکارییە بۆ هونەراندنی دیمەنێك، ڕوویەك، بەشێك، ساتێك لە ژیان، بە گشت هەڤدژی و لێکدژییەکانییەوە. بۆیە دەبێت زیندوویەتی و ژینی لێهەڵبقوڵێت و جیهانبینییەکی نوێ لای خوێنەر بۆ ژیان و مەسەلەکانی ناو ڕۆمانەکە دروست بکات.

"٩"

دیاره سەرهەڵدان و پەیدابوونی ڕۆمانی کوردی، کە حاڵی حازر لە نێوان حیکایەت و وتارێن ڕۆمانامێزو ڕۆمانی مۆدێرندا لە مۆڵەقدایە، خۆی لە خۆیدا پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە هاماج و هەلومەرجی کۆمەڵایەتی کوردەوارییەوە هەیە، کە دەشێت شەقڵ ومۆرکێکی تایبەتی بە ڕۆمانی کوردی ببەخشێت، ئەگەر بتوانرێت خوێندنەوەیەکی هونەری بۆ ئەو هاماج و هەلومەرجە بکرێت و لە واقیعی کۆمەڵایەتییەوە بگوازرێتەوە بۆ واقیعی ڕۆمانەوانی..دیارە لە کوردەواریدا، ئەمڕۆ کاریگەریی و باندۆری سیستەمی ئابووری جیهانی وپەیوەندییە کۆمەڵایەتییە نوێیە جیهانییەکان، بەسەر ڕەوشی ئابووری و بونیادی کۆمەڵایەتی کوردەوارییەوە تەواو زەق و دیارە، سیستەمی کۆمەڵایەتی کۆن لە حاڵی شیبوونەوەو هەرەسهێناندایە، واتە کوردەواری لە نێوان سیستەمی کۆمەڵایەتی کۆن و مۆدێرندا لە کێشماکێشدایە.ئۆرگان و دام و دەزگا و سیستەمە باو وکۆنە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی وەکو خانەوادەو بنەماڵە، پەیوەندی خوێن وخزمایەتی، ناوچەگەریی و خێڵایەتی، خەریکە بەرەبەرە دەسەڵات و ئیحتوباری خۆی لە دەست دەدات و هەرەس دێنێت. ئەمەش خۆی لە خۆیدا نیشانەی پەیدابوون و سەرهەڵدانی تاك و تاکگەراییە. تاك دەبێت پشت بە هێزو توانای خۆی ، پێگەیەکی دیاریکراو بۆ خۆی چ لە ئاستی کۆمەڵایەتی و چ لە ئاستی ئابووری پەیدا بکات. دیارە کە تێکڕای بونیادی کۆمەڵایەتی کۆن لە ژێر کاریگەری فاکتەرێن پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی خۆماڵی و فاکتەرێن دەرەکیدا، درزی تێدەکەوێت و کۆڵەکەکانی لەق دەبن و بە ناچاری وبەرەبەرە مەیدان بۆ سیستەمێن کۆمەڵایەتی، سیاسی، و کەلتووری و فەرهەنگی تازە چۆڵ دەکات..سەرهەڵدان و پەیدابوونی ڕۆمان نیشانەو ڕەنگدانەوەی ئەم هەلومەرجە ئاڵۆزانەی ئەمڕۆی کوردەوارییە (کۆمەڵی کوردەواری).بۆیە ڕێڕەوی ژیانی کاراکتەرانی ڕۆمان و باری چیرۆکڤانی ڕۆمان، هەمان ڕێڕەوی ژیانی نووسەر و خەڵکی ئاسایی کوردەوارییە. کە چیرۆکەکە لە ڕووداو وبویەرێن تایبەتی خاڵییە، لەبەر ئەوەیە ژیانی جڤاکی کوردەواری بە شێوەیەکی گشتی خاڵییە لە ڕووداوو وبویەرێن دەورانساز و وەرچەرخانساز..ژیانی کۆمەڵایەتی، لە کوێرە کۆڵانی کێشماکێشی نێوان مۆدێرنیتە و کۆندا گیرۆدە بووە.مێژووی ژیانی کوردەواری بە شێوەیەکی گشتی وەستاو یان نیمچە وەستاوە، زۆر خاوە، لە گۆڕانکاری وەرچەرخانساز بە دوورە، بۆیە ئاساییە ئەم حاڵەتە وەستاو و کەم بزاڤە لە ڕۆمانی کوردیدا ڕەنگدانەوەی خۆی هەبێت. چونکە کە ژیانی کۆمەڵایەتی تاك لە چالاکی، کرانەوە،کێشماکێش، ئاڵۆزی، هیواو ئاواتی گەورە، بویەرو ڕووداوێن چاوەڕوان نەکراو خاڵی بێت،گرێی ئاڵۆزو پڕ سەربوور و واریقات و ڕووداوانیش نایەتە تەسەور و وێنەگرتن. لەم حاڵەتەدا گرێ ڕۆڵی تەوەرەیی لە چیرۆکدا نابینێت و نابێت بە کلیلی کرانەوەو کەشفبوونی وردەکارییەکانی چیرۆك یان لایەنە چیرۆکڤانییەکانی ڕۆمان.

"١٠"

هەڵبەتە بێ نموودی و کەم نموودی قارەمان و کاراکتەری ڕۆمانیش لە ڕۆمانی کوردیدا پەیوەندی بە ڕەوشی کۆمەڵایەتییەوە هەیە. پەیوەندی بە دەسەڵاتداری و بێدەسەڵاتی هونەریی نووسەریشەوە هەیە.. تاك وەکو ئەندامی کۆمەڵ، لە چوارچێوەی بنەماڵە، خانەوادە، خزم و

خوێش، ناوچە، قەوم و قیلە یان تیرەو تایفە، دەناسرێت و سەنگ و ئیحتوبار پەیدا دەکات و ئیدی لەو چوارچێوانەدا تاکایەتی و فەردانیەتی خۆی ون دەکات و لە دەست دەدات.تاکایەتی بە ئاسانی لێقەبوولْ ناکرێت، واتە تاك لە ژیان و چالاکی کۆمەلأیەتیدا، نوێنەرایەتی خۆی ناکات، بەڵکو نوێنەرایەتی ئەو ئۆرگان و سیستەمە کۆمەلأیەتیانە دەکات کە لەسەریْ ڕا ئاماژەیان بۆ کرا. واتە تاك ئەوەندەی موالییە، ئەوەندە هاوولأتی نییە، هاوولأتیەتی لێقەبوولْ ناکرێت. بۆیە ئاساییە وەکو ڕەنگدانەوەی ئەم واقیع و ڕەوشە جڤاکییە، کاراکتەر لە ڕۆمانی کوردیدا کەم نموود و بیْ نموود بێت، ناسنامەی تایبەتی نەبێت، کەسێتی دیارو کاراو کاریگەری نەبێت. بۆیە گێڕانەوەو بەرجەستەکردنی واقیعی پچڕپچڕ و پەراگەندە و سادەو ساکارو، یەکدەست و، دوور لە هەر ئاڵۆزی و ڕووداوێکی چاوەڕوان نەکراوی وەرچەرخانساز، بە پشتیوانی ڕەگەزێن چیرۆکڤانی لە ڕۆماندا زۆر زەحمەتە، جا نووسەر بۆ پڕکردنەوەی ئەم کێماسی و بۆشاییە ناچارە پەنا وەبەر ڕەگەزی وەکو زمان و گەمەی زمان و، شێواز بەرێت بۆ ئەوەی جۆرە یەکێتی و گونجان و یەکپارچەییەك بە پرۆسە چیرۆکڤانی و گێڕانەوەکارییەکەی خۆی ببەخشێت.. هەڵبەتە مەسەلەی زمان و شێوازو گەمەی زمان بایەخی خۆیان هەیە، بەلأم لە ڕۆمانی کوردیدا ئەم دیاردەیە بە زیانی ڕەگەزە چیرۆکڤانییەکان تەواو دەبێت و لەسەر حیسابی ڕەگەزە چیرۆکڤانییەکانە..بەلأم وێڕای ئەوەش ڕۆمانی کوردی تا ئیستا- کە ڕۆمانی کوردی لەسەرەتادایە و لە نێوان هەوڵی جۆراوجۆرا، سەرکەوتوو وناسەرکەوتوودا، باش و خراپدا، ئەم پیْ و ئەو پیْ دەکات- نەیتوانیوە ببێت بە خاوەنی شێوازێکی تایبەتی بۆنموونە وەك ریالیزمی بەلزاك و ستاندال یان ریالیزمی جادوویی وەکو نووسەرانی ئەمریکای لاتینی یان...هتد . هەر هەمان شێوازی ڕۆژاوایی دووبارە دەکەنەوە، هەڵبەتە زۆرجاریش بە هەمان دیدی ڕۆژاواییەوە دووبارەی دەکەنەوەو دید وجیهانبینییەکی خۆماڵی ئەوتۆ بۆ بابەت و تیمەکان بەدی ناکرێت..

بەهەرحالْ عمومیات گۆیی و زۆرجار تەجریدیەتی ناپێویست، کە لە دەرێی پرۆسەی گەشەکردنی هونەرییانەی ڕۆمانەکەوە لە ڕۆمانەکە باردەکرێت و زادەی بەلەدبازی نووسەرە لە مەیدانی ڕۆماننووسیدا، لە خەوشە زەقەکانی هەندیْ لە هەوڵە ڕۆماننوسییەکانی ڕۆمانی کوردییە..

بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

دەربارەی ڕۆمان و چیرۆك/ حەمەکەریم عارف/ چ١/ ٢٠٠٨/ کەرکوك